

E 143/18/11.

ÚJSZÖVETSÉGI FÜZETEK

SZERKESZTI ÉS KIADJA : Dr. ERDŐS KÁROLY
EGYETEMI NY. R. TANÁR. DEBRECEN, EGYETEM

XI. FÜZET

1944

TARTALOM : Erdős Károly, Hall Caine : Krisztus élete című könyvéről. I. II.

I.

Hall Caine : Krisztus élete

Fordította : Máthé Elek theol. m. tanár, Budapest, 1943. Renaissance-kiadás, három kötet.

A háborús időkben foglalkozik legkevesebbet a közvélemény Krisztussal. A békesség fejedelme, aki szeretetet hirdet, akinek országa nem e világból való, sehogysem illik bele a csaták zajába. Általában véve nem is keresik Őt ilyen időkben. A mult világháború folyamán teljesen háttérbe szorult. Bezzeg, amikor vége lett a háborúnak, mindenki szeretett volna minél többet tudni róla. Olyan rohamosan ritkán szökkent fel a Jézusról írt magyar könyvek száma, mint épen az első világháború után.

Most, úgy látszik, a Krisztus után való vágy hamarabb jelentkezik, mert Hall Cainenek most megjelent műve e háború folyamán már a második munka, amelyik idegen nyelvből átültetve, Krisztus életének leírását adja az Utána éhezők és szomjúhozók számára. Az a készség, amellyel ezeket a műveket kiadják, és az elkelt példányoknak száma mutatja, hogy sokan vannak a megfáradtak és megterheltek, akik Krisztusnál megnyugodni kívánnak.

A most tárgyalandó munkát — a kibocsátott előfizetési felhívás szerint — a szerzője egész életén át írta. Műve halála után jelent meg 1938-ban angolul, 1939-ben hollandul és most 1943 karácsonyán magyarul. Mivel a szerző elhúnyt, teljesen céltalan lenne a könyvével való vitatkozás, annyival is inkább, mivel az eredeti szöveghez nem tudtam idő rövidsége miatt hozzájutni. Nem céloz tehát sem a szerző egyes állításainak vitatása és cáfolgatása, még kevésbé a folyékony fordításnak ellenőrzése; megelégszem azzal, hogy elmondom e műről azt, amit elolvasása után elmondani helyénvalónak látok azok számára is, akik már olvasták, azoknak is, akik ezután fogják olvasni.

1. Első látásra is sok benne a szembeszökő *sajtóhiba*, amelyeknek nagyobb része csak kellemetlen (mint pl.: feládozta az I.

könyv 51. lap, példabeszédet II. 158. stb.), de számottevők azok is, amelyek az értelem rovására esnek. Így az *első könyvben* a 60. lap 27. sorában : „bátran elmondhatnók, mindkét történetet“ e helyett a helyes : bátran elhagyhatnók mindkét történetet. Ugyanezen a lapon a 31. sorban e helyett : „ha a jeruzsálemi templom papjai írták volna“ ezt kell olvasni : ha nem a jeruzsálemi templom papjai írták volna. A 192. lapon „Dávid saját kezével vágta le az óriás fejét“, holott helyesen : saját kardjával. A *második könyvben* a 96. lapon : „Aretas hűtlen apósán bosszút fog állni“, Aretas a vején állott bosszút. A 138. lap 30. sorában Máté helyett Márk, a 144. lap 2. sorában Persán helyett Pereán, a 177. lap 25. sorában verdeste helyett vagdosta olvasandó. A 232. lap 9. sorában Pált helyett Pétert kell olvasni. A 232. utolsó bekezdésének első mondata sajtóhiba miatt érthetetlen. A 250. lapon : „Lázár a szegény ember házának kapujában ült“, holott a gazdag kapujánál ült (Lk. 16, 20). A 315. lapon alólról a 3. sorban nem a kanáneus asszonynak, hanem a leányának a meggyógyításáról van szó. A 320. lap 3. bekezdésének első sorául a 4. bekezdés első sorát kell olvasni, ennek következtében a 4. bekezdés első sora hiányzik. A 329. lap legutolsó sorát át kell vinni a 330. lap nyolcadik sorául. Ugyanennek a lapnak első sorában „az előírt“ szó helyett a „leírt“ szó ad helyes értelmet. A 333. lapon az utolsó előtti sorban „a ház udvarára“ kifejezés nem helyes, mert a házba eresztették le a gutautóttet. A 412. lap 11. sorában „Pilátus nyugati irányból érkezett Rómába“, pedig Jeruzsálembe érkezett. A 448. lapon alólról a 15. sor elején elmaradt a „nem“ szó. Az 564. lapon alólról a 14. sorban „az ötezret“ helyett ezt kell olvasni : az ő testét, ugyanitt alólról a 3. sorban e helyett : „nem akarna tovább menni“, éppen azt, hogy : tovább akarna menni. Az 580. lapon alólról a 2. sorban „szentelt“ helyett : szeret olvasandó. A *harmadik könyvben* a 13. lap 16. sorában ezt olvassuk : „mi lettünk volna bűntársaik“, holott ellenkezőleg : nem lettünk volna bűntársaik. A 17. lap 7., 8., 10. és 11. sorából ki kell hagyni a „nem“ szót. A 18. lap első sorában a „tétettek“ helyett : tettétek olvasandó és a 62. lapon a IV. cikk címét nem a lap tetejére, hanem a harmadik bekezdés után kellett volna tenni. Origenes keleti egyházi író nevét a legtöbbször helytelenül Origenes-nek írja, az Ésaías-t változtatja Ésajás-sal; a Jákób nevet pedig csaknem következetesen Jákobnak írja úgy, amint a Szent István-társulat által kiadott bibliafordításban található.

2. Az értelemzavaró sajtóhibáknál csak azoknak a *tévedéseknek* a száma nagyobb, amelyek minden valószínűség szerint elnézésből csúsztak be a munka eredeti szövegébe és a fordításba is, de így is, tehát akaratlanul is helytelen vagy valótlan adatokat közölnek. Célszerű lesz ezekre rámutatni. Az *első könyv* 45. lapján levő jegyzetben azt olvassuk, hogy az Éden kerti folyók neveit „a Teremtés könyve (így hívja Mózes első könyvét) nem tartalmazza“. Pedig tartalmazza 1Móz 2, 11–14-ben, mégpedig

a Szent István-társulat által kiadott ószövetségi fordítás a Caine által közölt nevekkal, amelyek egyeznek a latin Vulgatában és a görög Hetvenesben használt nevekkal, de részben eltérnek a héber szövegtől és az angol bibliafordításban használt nevektől. A 49. lapon Ádámról és Éváról azt írja, hogy „volt két leányuk is“. 1Móz. 5, 4-ben olvassuk Ádámról, hogy „nemze fiaikat és leányokat“, de hogy két leánya volt, azt nem. Az 57. lapon az égberagadtatott Enókh nem a Kain fia volt. Azt sem lehet igazolni, hogy későbbben „Kain utódaiból útonálló rablók lettek“. Az 59. lap szerint amikor a bárkából „Nóé kijött, hozta magával fiait, leányait“. A leányait nem, mert ezekről nem szól a szentírás, ellenben a feleségét igen (1Móz 8, 18), akiről nem szól e munka. A 73. lapon Ábrahám „Úr (város) közelében házasodott meg és itt születtek meg gyermekei“. Nyilvánvaló, hogy Ábrahámnak a gyermekei nem ott születtek. A 81. lapon „Lót és felesége elmenekült“. Nem szerencsés fogalmazás, mert Lót felesége a városból kifutott ugyan, de a haláltól nem menekült meg (1Móz 19, 26). A 94. lapon Rebeka elküldte Jákóbot régi hazájába, „ahonnan Izsák őt hozta feleségül“. Nem hozta, mert nem ment érte, hanem hozatta, mert érte küldött. A 96. lapon túlzó elrajzolás történt, mert 1Móz 29 nem szól arról, hogy a Lábán által szerzett lakodalmon „mindnyájan részegek voltak a sötétben“. Ezt a tévedést szerző megismétli a 175. lapon. A 105. lap arról értesít, hogy, „József elvette egy egyiptomi pap feleségét“. Ezt nem tette, hanem 1Móz 41, 45 szerint a Faraó „adá neki feleségül Aszenáthot, Potiferának On papjának leányát“, amely tényt már jól említ e mű a 112. lapon. A 116. lap szerint „a Nilus észak-déli irányban folyik végig az országon“, holott mindenki tudja, hogy dél-északi irányban folyik. A 137. lapon azt olvassuk, hogy „az első öt parancsolat az Úr egyedülvaló természetéről szóló kijelentést tartalmazza, a második öt szociális kötelességekre vonatkozó törvények gyűjteménye“. Ilyen felosztás nincs, mert a szülők tiszteletére vonatkozó parancsolat sehol sem hatodik parancsolat. A 139. lapon a szent sátor leírása vagy nem világos, vagy rossz. A 140. lapon „a pap két kezével élő bárányra rakta a bűnöket“, tudvalevőleg: bakra, az úgynevezett bűnbakra rakta (3Móz 16, 10). A 143. lapon: az egyiptomi kivonulás után nem „harmincnyolc év telt el a pusztán való vándorlásban“ a kémeik kiküldése előtt, mert a kémeik beszámolója után következett a negyvenéves pusztai bujdosás (4Móz 14, 33). A 182. lapon „a biblia nagy embereinek anyjai eleinte mind meddők“ — mondja a szerző a Sámuel története elbeszéléséhez készülve. Ez nem mondható el Jákóbról, Dávidról, Salamonról, Péter, János és Pál apostolról és sok másról, akik a bibliának mind nagy emberei. A 184. lapon Éli nem „holtan fordult le a magas karosszékéből“, hanem hátra esék a székről a kapufélhez és nyakát szegte és meghala (1Sm 4, 18). A 189. lapon „Obéd volt Jessének a fia“, holott éppen megfordítva: Jesse (Isai) a fia volt Obédnek (Ruth 4, 21. 22). Ugyanezen a lapon

azt olvassuk, hogy „Dávid anyja moabita asszony volt“. Dávidnak az ősanyja: Ruth volt moabita származású (Ruth 1, 4); hogy az anyja ki volt és milyen származású, arról nem szól a szentírás. A 190. lapon: „Dávid Jesse fia, Ruth unokája“, holott a Dávid apja: Jesse volt a Ruth unokája. Ugyanez a hiba olvasható a 193. lapon is. A 206. lapon: „Salamon után következett Jeroboám, Salamon egyik fia.“ A valóság az, hogy Salamon fia és utóda Roboám volt (1Kir 11, 43). A 207. lapon: „A babilonok a szegényebb népet hagyták meg régi lakóhelyükön, leginkább Samáriában és Galileában.“ Ezek a helyek akkor nem tartoztak a hadszíntérhez, régen meghódították az asszírok, de nem tartoztak a babilonok által meghódított Judeához sem. A 213. lapon: „Akháb a hamis prófétákat megölette“, a valóság az, hogy Illés ölte meg őket (1Kir 18, 40). A 226. lapon ezt olvassuk: „A király Bárúk kéziratát a tűzbe dobatta, a 227-en pedig ezt: „Maga a király égettette el“, a helyes az, hogy maga a király dobta a tűzbe (Jer 36, 23). A 243. lapon: „A zsidó népet fogságba hurcolták és Dávid trónját idegen királyok foglalták el. Ekkor kezdtek el szólani Isten nevében a próféták.“ Nagy tévedés, mert királyok még nem voltak, mikor a próféták már prófétáltak (1Sm 10, 10).

A második könyvben a 10. és 11. lapon Papias nem „a harmadik században élt“, hanem a második században. A 12. lapon: „A negyedik evangéliomban Jézus ezt mondja: Aki vétkezik én ellenem, az Atya ellen vétkezik.“ Ilyen mondás a negyedik evangéliomban nincs. A 41. lapon: „Jól ismert mondás volt, amit az evangéliomok is többször idéznek: „Jöhet-e valami jó Názáretből?“ Ez az idézet csak egyszer fordul elő (Ján 1, 47), akkor sem úgy, mint ismert mondás. Az 53. lapon a többi adattal egybevetve téves tájékoztatót kapunk. Azt olvassuk nevezetesen: „Mintegy száz-husz kilométernyi távolságot jelentett Názárettől Jeruzsálemig, vagyis legalább nyolc napig tartó utazást“, ezzel szemben a 371. lapon ez van: „Bethánia mintegy harminc kilométernyire fekszik Bethabarától. Ezt a távolságot gyalogszerrel meg lehetett tenni 6—7 óra alatt“, a 379. lapon meg ezt olvassuk: „Bethabara legalább százhatvan kilométer távolságban fekszik Kánától. Gyalog ennek az útnak megtételéhez teljes három nap szükséges.“ Ezeket az adatokat összevetve, nyilvánvaló tévedésnek kell lenni valahol. A 130. lapon tévedés azt állítani Keresztelő Jánosról, hogy ő „a katonákat arra igyekezett rábeszélni, hogy ne harcoljanak a Mózes törvényeit lábbal tipró uralkodó érdekeiért“. Ő ugyanis politikába nem ártotta magát. A 162. lapon: „Genezáretből a Tirusz és Szidon melletti tengerpartra megy Jézus. Arról nem szól az evangéliom szövege, hogy gyalogosan ment-e, vagy részben hajón.“ Jézus sohasem járt Tirusz és Szidon tengerpartján, csak vidékén (Mt 15, 21) és ide hajón semmiképpen sem mehetett el a Genezáret-tó mellől. A 176. lapon megint összetéveszti a szerző a „tenger“ szót a Genezáret tavával, amelyet szintén nevez az újszövetség olykor tengernek. „Majd újra tanítani kezd a tenger-

parton, noha arról nem értesülünk, hogy elhagyta volna a Galileiai-tó környékét és semmi célzás sincs arra, hogy nyugati irányban elment volna Haifa közelébe a Földközi-tenger partjára.“ Tengerpartról ír a 228. lapon is, pedig a 205. lapon a szerző maga is említi, hogy a negyedik evangéliom a Galileiai-tavat tengernek is nevezi. A 195. lapon „Jézusnak házának kellett lennie Bethabarában“, helytelen következtetés, v. ö. Mt 8, 20. A 246. lapon „Jézus északra, Jeruzsálembe tart“. Épen ellenkezőleg: dél felé ment. Ugyanez a tévedés a 266. lapon „Jézus kora tavasszal indult északi irányban“, holott a következő lapon az ötödik sorban helyesen mondja, hogy „déli irányban“ ment. A 461. lapon: „A Lukács evangélista által idézett ószövetségi verset megtaláljuk a Márk evangéliomában is (15, 28), de más összefüggésben. Itt Jézus a keresztfán mondja a két gonosztevőnek: — És beteljesedett az Írás, amely ezt mondja: A bűnösök közé számláltatott.“ Ebben a részletben a tévedés ott van, hogy Lukács 22, 37-ben Jézus mondja ezeket a szavakat, de nem a Golgothán, Márknál pedig nem ő mondja. A 484. lapon az a tévedés, hogy a főpap nem a fejét, hanem a kezét teszi az elítélt fejére. Az 521. lapon a szerző ama véleményére, hogy „hitték-e a tanítványok, hogy Jézus Istennek Fia? Jézus földi életében bizonyosan nem hitték“, elég válaszul Mt 16, 16, vagy 14, 33. Az 570. lapon ezt olvassuk: „A feltámadás lényege az, hogy Isten meghalt, eltemették, a holtak közül feltámadott“; micsoda képtelenség: „Isten meghalt!“ A 601. lapon: „A mennyei erőt hét héttel később, pünkösöd napján kapták, amikor Jézus rájuk lehelt a tanítványokra és ezt mondta nekik: „Vegyetek Szent Lelket.“ A tanítványok pünkösödkor nem így kapták a Szentlelket (ACs 2, 3, 4) és a rájuk lehelés és Jézus eme kijelentése nem pünkösödkor történt (Ján 20, 22). A *harmadik könyvben* a 60. lapon Pál „Rómában saját házában lakott“, e tévedés helyesbítve van a 131. lapon így: „egy bérelt házban lakott“ és a 137. lapon: „bérelt házában“. A 63. lapon: „Mind Péter, mind Pál apostol Jakabot tekintette az egyház fejének és magukat minden dologban az ő rendelkezései alá rendelték.“ Erről szó sincs a szentírásban, de azért szerző unos-untalan ismételteti a 65., 78., 93. lapokon. A 80. lapon: Pál apostol „néhány nappal később Samáriába érkezett, Caesarea Filippibe“. Ezeken a helyeken a szentírás tanúsága szerint Pál sohasem járt. Itt a kormányzói székhelyről: Caesareáról van szó (ACs 21, 8). 81. lapon: „Festus az apostolt Agrippa király bírói széke elé állította... II. Agrippa király felmentő ítéletet hozott volna...“ A valóság az, hogy Agrippának nem volt joga ítélni Pál felett. A 106. lapon: „Antiochiában Jakab meglátogatta őket (Pált és Pétert).“ Jakab sohasem járt Antiochiában. A 109. lapon: „Szent Kelemen szerint Szent Pál ötízben szenvedett fogságot.“ Kelemen első levelében (5, 6) azt írja, hogy hétszer. A 110. lapon tévedés az, hogy a Filippiben lakó jóس tehetségű leány megtért. A 122. lapon téves fogalmazás ez: Pál apostol „Damaszkuszban megkeresztelkedett és a

keresztség által lemosta bűneit“. A 124. lapon : „Kérje ki a parancsnoktól Pilátust“, nem Pilátust, hanem Pált. A 127. lapon : Berenice nem felesége, hanem testvére volt II. Agrippának. A 149. lapon „Péter feleségéről sohasem hallunk semmit“. Megolvasandó 1Kor 9, 5. A 176. lapon : „A születéstörténet, úgy, amint Máté és Márk evangéliomában olvastuk“, Márknál nincs születéstörténet, de van Lukácsnál.

3. Ezen a munkán, az előfizetési felhívás szerint, a szerző egész életén át dolgozott. Ez meglátszik igen sok vonatkozásban olyanformán, hogy hol egyik, hol másik részét bővítgethette, módosíthatta. S mivel a nagy csomó kéziratot az áttekintést elvesztette, olyan *ellentétek* kerültek a munkába, amelyeket nem lehet szó nélkül hagyni. Az *első könyv* 172. lapján azt mondja, hogy „tiszttségük nem volt örökölhető“, viszont a 181. lapon ezt olvassuk : „Éli jó ember volt. Két fia volt s ezeknek kellett volna örökölni a bírói tisztéget.“ A 193. lapon Dávid vöröshajú, a II. könyv 78. lapján szőkehajú. A 199. lapon helyesen Náthánnak írja annak a prófétának a nevét, akit a II. 303. lapon Nathanael néven említ. A 222. lapon a Zakariás prófétáról szóló cikk első bekezdésében az áll, hogy „Zakariás 520-ban Kr. sz. e., vagyis a fogság ideje alatt kezdett **prófétálni** Jeruzsálemben“. A második bekezdésben : „Cyrus a zsidóknak Palesztinába való visszatérését 538-ban engedte meg, tehát 18 évvel korábban, mint Zakariás próféciájának időpontja.“ Az ötödik bekezdésben ezt olvassuk : „Zakariás prófétai látomásának színhelye Jeruzsálem.“ Nyilvánvaló az ellentét. A *második könyvben* a 17. lapon ez olvasható : „Nagyon keveset tudunk Szűz Máriáról“ s a következő lapon már ezt írja : „A názáreti Mária, mint fiatal leány, messze földön ismert szépség volt, szíriai arcvonásokkal, sötét szemekkel és szelíd, hájjal teli tekintettel. Valószínű, hogy 16—17 esztendősen lehetett, amikor József eljegyezte.“ A harmadik könyvben két külön cikket ír „Mária, Jézus anyja“ és „Mária halála“ címmel. Miután a második könyv 31. lapján Jézusnak názáreti volta mellett érvel és a bethlehemi születést megerőtleníti azzal, hogy Józsefet Bethlehemben nem ismerték, „Bethlehemben nem élt olyan rokona, ahol feleségével megszállhatott volna“, azért mégis a 37. lapon ezzel a kijelentéssel lép meg : „A magunk részéről arra a következtetésre jutottunk, hogy Jézus Bethlehemben született.“ A 37. lapon : „Mária családjáról nem tudunk semmit, nem tudjuk, kik voltak a szülei“ ; a III. könyv 171. lapján apokrit iratok alapján megnevezi őket. Ugyancsak a 37., valamint a 104., 110. és 115. lapon Erzsébet Máriának unokatestvére, holott Lk 1, 36 szerint : rokona. A 38. lapon : „Máriának született még több fiúgyermek és legalább két leánya“, a 91. lapon : „Józsefnek négy fia és valószínűleg három leánya maradt, saját maga és Mária gyermekei.“ A 42. lapon a „Jézus otthona“ című cikk így kezdődik : „Megbízható és elfogadható hagyomány úgy tartja, hogy az a ház, amelyben Jézus gyermekkorát leélte, apró vályogépület

volt.“ Négy sorral lejjebb így folytatódik: „Ez a hagyomány azonban nem megbízható.“ A második könyv III—V. fejezeteiben leírja a szerző, hogy a mindennapi életben forgolódott Jézusra milyen hatással volt környezete, Keresztelő Jánost viszont beküldi egy „kolostorfélébe“ (104. lap) és ezek után mégis azt mondja: „Mindebből láthatjuk, hogy a názáreti ács és a Hebronban élő pap fia hasonló szellemi fejlődésen ment keresztül.“ A 224. lapon: „Hitt-e Jézus abban, hogy a betegséget bűn okozhatja? Több, nehezen magyarázható evangéliomi hely ellenére is, azt hiszem, hogy nem.“ Ugyane tárgyban a 352. lapon ezt írja: „Jézus a bűnök büntetésének tekintette-e a betegséget? Az evangéliomokban elmondottak alapján azt kell hinnünk, hogy igen.“ A 353. lapon viszont: „Az Üdvözítő a leghatározottabban szembehelyezkedett azzal az általános zsidó felfogással, amely ok és okozati összefüggést keres a bűn és betegség között.“ De ezt a mondást rögtön a következő mondatban így csökkenti: „Felfogásom szerint Jézus nem hirdette azt, hogy a betegség mindig a bűnök büntetése.“ Az 559. lapon: „Jézus feltámadása után semmi olyant nem mond vagy cselekszik, amit nem mondott vagy cselekedett volna földi életében halála előtt. Igaz, hogy kijelenti, hogy Isten teljes hatalmat adott neki és kinyilatkoztatja a Szentháromságot, de ezeket a verseket igen nagy valószínűséggel késői betoldásnak kell tekintenünk.“

Ebben a munkában feltűnő sok ismétlés van, ami szintén annak a következménye, hogy mindenegyes cikket külön-külön akarva kidolgozni, a beletartozó anyagot ismét és ismét elmondotta. Ha a végső átsímítás módjában állott volna a szerzőnek, az ismétléseket csökkenthette volna és a munka terjedelme ezzel felényire apadhatott volna.

4. A munka jellegzetessége a Krisztus életéről írt többi munkákkal szemben az, hogy Krisztus életét „nem Jézus születésével kezdi, hanem a világ teremtésével“ úgy, ahogyan száz egynehány esztendővel ezelőtt is még nem egy egyháztörténelem kezdődött. Ez helyes meglátás, ha meg is valósítja azt az alapelvét, hogy „nyomon követi a messiási gondolat kialakulását“ mégpedig nemcsak Jézus születése előtt, hanem a keresztység diadalában a feltámadás után is. Ennek az alapelvnek megfelelően a munkának az üdv történelmének kellene lenni. E szerint szól az első könyv a Krisztus előtti korról, a második könyv Krisztus életéről, a harmadik könyv a Krisztus utáni rész.

Ezek után azt várjuk, hogy a szerző hívő lélekkel, de a modern ember tudásával a kérdés sokoldalú tanulmányozása és alapos ismerete után Krisztushoz vezesse lelkünket. Vágyunk arra, amit az előszó ígér, amely szerint a könyv célja annak megmutatása, „hogy az emberi család történetének legnagyobb eseménye nem függött össze sem az emberi faj anyagi boldogulásával, sem a világtörténelem nagy hadjárataival és csataival, sem a nagy világbirodalmak emelkedésével és bukásával, sem az emberi

elme csodálatos felfedezéseivel és találmányaival, hanem egyedül az emberi lélek fejlődésével, amint kereste Istent a történelem minden korszakában, sőt már a történelem előtti idők homályában is“ (I. 10).

A munka első kötete (könyve) tartalmaz vallástörténeti, vallásbölcseleti elemeket, egyéni elgondolásokat, a megváltás mithoszáat. Olvashatunk itt kisebb tanulmányszámbe menő értékes elmefuttatásokat. Helyesen látja az író, hogy a váltság és a kiengeztelődés az a problémacsoport, amely Krisztussal kapcsolatban megoldásra vár. Világosan látja azt is, hogy ezek a gondolatok a világ vallásai közül legtisztábban az ószövetségben találhatók meg és Ábrahám, Dávid, Illés alakjai jelentősek ebből a szempontból. De azért mégsem adja a vallások történetében a messiási várakozás fokozatos alakulását úgy, mint ahogy azt tudományos megalapozottsággal lehetne; sem az ószövetség történelmének ismertetésénél nem ad olyan nyilvánvaló üdvtörténelmet, mint ahogy azt várnók. Az Isten-eszme előállítását (I. 39), a vallás kezdetét (I. 40) tapasztalati úton vezeti le. Nem meglepő tehát, ha a csodákat vagy természeti módon magyarázza, vagy egyszerűen kétségbevonja. Meglepő azonban, amikor lekicsinylőleg szól Józsueról (I. 163), Elcázárról (I. 163), a Bírák könyvéről (I. 166), Debora énekéről (I. 175), Salamonról (I. 204); gyengíti a Míkeás próféciáját (I. 220), a zakariási jövendöléseket (I. 224), a Jézus nevének jelentőségét (II. 16), Jézus tizenkettedik évének nyomosságát (II. 58). Teljesen elmaradhattak volna a munkából a *kilengések*: azok a részletek, amelyek az érzéki vonást izléstelenségig viszik, mint a „Népregék Ábrahámról“ című cikk (I. 78), az Ábrahám érzékenykedésére vonatkozó célzás (I. 80 negyedik bekezdés), az I. 166. lapon olvasható történet, a Boáz és Ruth történetének riktó színei (I. 188), a középkori adatok felemlítése (II. 82). Teljesen valótlanok, alaptalanok és visszataszítók a munka ilyen mondatai: „Nem lehet állítani, hogy Jézus akár még Názáretben, akár élete bármelyik szakaszán került volna a nők társaságát. Ennek épen az ellenkezője igaz. Jézus rövid ideig tartó földi élete végéig mindig szerette, ha asszonyok veszik körül“ (II. 78). „Azok között az ügyek között, amelyeknek életét szentelte, közöttte volt az asszonyok ügye is“ (II. 79). „Az írástudók és farizeusok tudták róla, hogy a parázna nők barátja, hiszen mindig ilyenek voltak környezetében“ (II. 210). „Az írástudók és farizeusok jól tudták, hogy Jézus milyen szeretetteljes gyengédséget mutatott a bűnös asszonyok iránt és bűneiket gyakran megbocsátotta“ (II. 275). Mindezekkel az izléstelenségekkel szemben áll a valóság, Ján 4, 27: Az ő tanítványai csodálkoznak, hogy asszony-nyal beszélt. A csapongó képzelőerő és képtelenség bizarr vegyülete a Mária Magdolnáról szóló fejezet a második könyv 276—281. lapjain.

5. A vallásossága ellenére ilyen kilengéseket megengedő lélek természetesen ad helyet a *képzelet szüleményei* számára és

oly módon tüntet fel komoly vagy éppen szent eseményeket, amint azok soha még nem történtek, és nem tudja magát megtartóztatni olyan *elszólásoktól*, amelyek igen veszedelmes következtetésekre vezetnének, ha azokat szószerint vennők. A képzelet csapongására jellemző: a Debora énekének létrejöttéről szóló leírás (I. 175), a fogságból hazatérő átkozódó zsidók (I. 210), amikor József először látta meg Máriát (II. 17), a népvezér Júdás „talán megsimogatta a gyermek Jézus fejét“ (II. 50), Jézus látogatásai Jeruzsálemben (II. 81—83), Jézus tanítása és külseje (II. 99), Keresztelő János tanítása (II. 112), Heródes Antipas jeruzsálemi bevonulása (II. 427), az utolsó vacsora előkészületei (II. 436), a tirusziak búcsúja Pál apostoltól (III. 117). A fantázia szüleménye ez is: „Jézus mindig szerette a hegyeket. Semmit jobban nem szeretett, mint ülni és Isten dolgain elmélkedni a Názáret körüli dombokon“ (II. 89). Ehhez hasonló mesébe illő mondást nem egyet lehetne még idézni.

A képzelet rajzain olykor rajta veszt őszintesége miatt. Így pl.: II. 39. lapon Jézusról így ír: „Annyit következtethetünk, hogy kedvező külső megjelenése lehetett, mert Názáret asszonyai és gyermekei híresek voltak szépségükről.“ A következő lapon (II. 40) megjegyzi, hogy „Názáretnek még a nevét sem említik az őszöveltség iratai, de nincs szó Názáretről a talmudban sem. Nem említi Josephus sem, pedig hivatali székhelye mindössze tíz kilométernyire volt Názárettől“. Ilyen körülmények között helyénvaló lett volna, ha a szerző megírja, honnan tudja, hogy milyenek voltak Názáret asszonyai és gyermekei? A II. 73. lapon ez olvasható: „Ha Jézus beszédeinek, mondásainak és példabeszédeinek alapján akarnak véleményt alkotni, akkor azt kell mondanunk, hogy Jézus mestersége nagyobb valószínűség szerint kertész lehetett.“ „De — folytatja a következő bekezdésben — ennek ellenére is lehetséges, hogy a hagyománynak van igaza és Jézus mestersége ugyanaz volt, mint az atyjáé“ (II. 74). Viszont a II. 176. lapon megint kísérti a fantáziája: „Azt kell következtetnünk, hogy Jézus nem folytatta atyja mesterségét.“ A II. 99. lapon színesen leírja, hogy miképen vett búcsút Jézus az otthonától s azután hozzáteszi: „az evangéliomokban egyetlen szó tudósítást sem találunk erről az elválásról“. Honnan tudja akkor?

Elszólásai olykor szintén magukon viselik a túlzás vonásait: „A szegénység a gazdagság más alakja“ (II. 90); „Jézus szavainak világos értelme ez: Gazdagságod Istentől ellopott örökség“ (II. 260); „Gazdag ember nem imádkozhatik így: Add meg nekünk mindennapi kenyerünket. Ez az imádság egyedül a szegényeknek szólt“ (II. 261); „Mikor Isten az embert elküldte a világra, megengedte, hogy az ördögök kísértsék. Ezek az ördögök nem mások, mint az emberi szenvedélyek, amelyeket az ember szeme, keze, lába képvisel“ (II. 283).

6. A szerzőben a képzelőerő mellett sokkal nagyobb a *kritikai erő*, amely igen gyakran *kétkedésbe*, sőt *tagadásba* megy át.

Itt is megtaláljuk természetesen az ellenmondásba keveredést, így pl. a II. 9. lapon: „A történelemíró szemével nézve az evangéliumok sajnos nagyon kevés megbízható adatot tartalmaznak“; míg később a 148. lapon ezt mondja: „A négy evangéliumot tartom Jézus életére nézve az egyedüli teljesen megbízható forrásnak, tudva azt, hogy bizonyos adatok egymással való ütközését el kell fogadnunk, de ilyen ütközések és ellentétek a meglévő adatok között hármilyen életrajz megírásánál is felmerülhetnek és felmerülnek.“ Hasonló ingadozás látható a II. 59. lapon: „A tizenkét éves Jézusról a harmadik evangéliumban található történetben annyi az ellenmondás, hogy az egyház iránt érzett minden tiszteletem ellenére is kénytelen vagyok ennek a történetnek a hitelességét kétségbevonni.“ E merész állítás után visszakozik: „Ez azonban még semmiképpen sem jelentheti, hogy igaz szelleme és értelme szerint elvessük és értéktelenné jelentjük ki ezt a történetet. Erről szó sem lehet.“

Ezek után azt gondolhatnók, hogy a tagadó kritika által évszázadokon át szóvá tett, vagy általa felfedezett, avagy elgondolt ellentéteket megkísérli összeegyeztetni. De ennek épen az ellenkezője történik. Nincs Jézus életének egyetlen mozzanata, amelynek elbeszélésénél szembe ne állítaná — ha van — az evangéliumokban foglalt adatokat, vagy — ha ilyen összehasonlítás nem lehetséges — fel ne sorolná kétségeit, ne halmozná kétkedő kérdéseit s ne helyezkednék akárhányszor a tagadás álláspontjára.

Megmutatkozik ez a módszere a Jézus nemzetségi táblázatától (II. 16) elkezdve, a Mária tisztulási szertartásánál (II. 24), az evangéliumok egyeztetésénél (II. 146), Keresztelő János kérdésénél (II. 154), a samáriai asszony történeténél (II. 201) és így tovább minden részletnél, az utolsó vacsoránál, a Gecsemánékerti jelenetnél, Jézus pöre ismertetésénél, a Pilátus előtti tárgyalásnál, mindenütt át meg átszőve egyéni megjegyzésekkel, amelyeket nem számíthatunk építő erejűeknek.

S ha a kételkedést fennen emlegeti ezeknél a történeteknél, nagyon is előtérbe helyezi ezt a *csodáknál*. Az ószövetségből az özönvíz és Babel történetét elhagyhatónak véli (I. 60). Természeti magyarázatot ad sok esetben, így: az egyiptomi elsőszülöttek pusztulásának (I. 131), a Veres-tengeren való átkelésnek (I. 133), a manának (I. 135), a Jordánon való átvonulásnak (I. 154—155), Jerikó falai leomlásának (I. 158), Gedeon történetének (I. 178). Szerinte hallucináció a bethlehemi pásztorok látomása (II. 23); nem hiszi a természet feletti születésről szóló kijelentést (II. 30), a Jézus megkeresztelkedésének (II. 113—118), megkísértésének (II. 122), megdicsőülésének (II. 229) történetét és így tovább.

Szíve belsején érzi, hogy ez a kritika romboló hatású, épen azért a lelke mélyén levő, vagy az értelmére támaszkodó elméje próbálkozik valami magyarázatot keresni, amelyet ne lehessen negatívnak tekinteni. Így például úgy vélekedik, hogy a Jézus születésére vonatkozó történeteket „helyesen értsük, sokkal

messzebbre kell mennünk az időben visszafelé, mint a zsidó próféciáknak a szüztől való születéséről szóló jövendölései. Vissza az emberi szívnek ahhoz a vágyakozásához, amely azt kívánta, hogy Megváltója szent és tiszta lény legyen, olyan valaki, aki egyszerre Isten és ember“ (II. 35).

A csodákra vonatkozó véleménye legvilágosabban a II. 223. lapon olvasható : „Nem tudom elfogadni kivétel nélkül az evangéliumokban leírt csodatörténeteket. Azon az alapon teszek különbséget, hogy vannak csodák, amelyek hitelességük bizonyítékát önmagukban hordják és vannak olyanok, amelyekből ez a tulajdonság hiányzik... Elfogadom azokat a csodákat, amelyek a természet erőinek felfokozása által történtek... Elfogadom a feltámasztási csodatörténeteket, közöttük Lázár feltámasztásának történetét is, de azzal a hozzátevéssel, hogy ezek nem fosztják meg a halál kivételeket nem ismerő törvényét ennek a törvénynek méltóságától, ünnepélyességétől és változtatást nem ismerő természetétől.“ Nem fogadja el a kánai mennyegzőn történt csodát (II. 376—381), az ötezer ember megvendéglését (II. 382—390), a tengeren járást (II. 390—393), a tenger lecsendesítését (II. 188). Egyes csodákkal úgy végezne, hogy legszívesebben elhagyná (vakon született meggyógyítása II. 212, a gadarénusok disznónyájának pusztulása II. 178 stb.).

7. Legerősebb próbára teszi a szerző vivódó és tusakodó lelkét a *feltámadás* csodája általában is, de Jézus feltámadásával kapcsolatban különösképpen.

A naini özvegy fia és Jairus leánya feltámasztását úgy magyarázza (II. 361—366), hogy a lélek visszatért beléjük. Természeti magyarázata így hangzik : „A modern orvosi tudomány jól tudja, hogy a valóságos halál sokszor csak hosszú órákkal később következik be (mint a szívműködés megszűnése). A halál addig csak olyan értelemben következett be, hogy az illetőnek már nincs ereje ahhoz, hogy az életbe más segítsége nélkül visszatérjen. Erről az embereknek Jézus idejében Palesztinában sejtelmük sem volt. Jézus tudta, hogy mi a halott ifjú igazi állapota. Tudta, hogy a lélek nem hagyta még teljesen el a betegségtől meggyötört testet. Jézus az ifjú lelkéhez beszélt. Hangját a halott meghallotta. Felkelt és beszélt. Amit Jézus tett, csoda volt, de nem a természet törvényeivel való szembezállás. A természetfeletti erők diadala következett be ; Jézus mindenki másnál inkább birtokában volt ezeknek az erőknek és rendelkezett velük. Így értelmezem én — mondja a szerző — a naini ifjú feltámasztását“ (II. 362—363). Ugyanígy értelmezi a Jairus leányáét is. Hasonlóan magyarázza a Lázár feltámasztását is, mert a négy napos sírbanlétel idejét lemagyarázza „néhány“ órára (II. 366—371).

Az idő lerövidítését említi *Krisztus feltámadásánál* is. A II. 547. lapon kimutatja, hogy a sírbanlétel időtartama mindössze harminchét óra volt. Ebből azonban semmi további következtetést nem von le. De sorra veszi az evangéliumok leírásait és azokat

ismerteti kínos aprólékossággal, meg nem válaszolt kérdések felvetésével, felesleges elmélkedésekkel, kételkedések és tagadó vélemények emlegetésével, célzatos beállítással, akadékoskodással, de a hinni akarás görösös ragaszkodásával, mígnem eljut odáig, hogy : „Bár tagadom Jézus testi feltámadását (vagy helyesebben nem tudom úgy értelmezni az evangéliumok feltámadási történeteit, hogy Jézus testi feltámadását történeti ténynek tudjam elfogadni), azt nem tagadom, hogy Jézus halála után megjelent tanítványainak és ilyen módon keltette életre halott hitöket... A Jézus feltámadásába vetett hit számomra azt jelenti, hogy Jézus követőiben fel tudta kelteni a legszilárdabb és legbizakodóbb hitet, hogy ő halála ellenére is él és hogy amit nekik előre megmondott, második eljövetele, be fog következni, amikor Isten úgy rendeli. Ez a jézusi kijelentés lényege. Ez elegendő volt Szent Pálnak és elegendő nekem is“ (II. 576).

Ilyen hit birtokában elfogadja Jézusnak Mária Magdolna előtt, a tanítványok előtt zárt ajtók mögött, az emmausi úton és a damaszkuszi úton való megjelenését, de nem fogadja el a Tamás előtt való és a Genezáret tava (Ján 21) mellett való megjelenését, szóval egyet sem azok közül, ahol Jézus akár sebei megmutatásával, akár evéssel igazolja testi feltámadását. S amikor a feltámadás hitének eredete felől töpreng, azt írja : „Nagyon óvatosan és megfontoltan szabad csak erre a kérdésre feleletet adni, mert esetleg megfosztjuk a keresztyénséget attól, ami benne, mint vallásos hitben, a legnagyobb vonzóerőt jelenti. De vajjon erőtelenné tesszük ilyen módon Szent Pál hitét? Úgy hiszem nem. Erőtlenné tesszük-e a pünkösödöt? Nem vagyok benne biztos“ (II. 573). Felteszi a tusakodó kérdést (II. 590) : „A feltámadás mithosz volt? Semmiképen sem. De a feltámadást meg kell tisztítanunk mindattól, ami feleslegesen hozzátapadt, ami szükségtelen és elhihetetlen.“ De aztán addig-addig tisztogatja, míg kialakít magának egy sajátzerű, alig vagy egyáltalán nem érthető megállapítást ekként : „Ha nem gondolunk Jézus feltámadására a szó fizikai és testi értelmében, hanem úgy fogjuk fel a feltámadást, mint Jézus testi lelkének új életre kelését, a feltámadással kapcsolatban a nagyobb nehézségek eltűnnek“ (II. 604). Nem vitázunk a szerzővel, mert kérdéseinkre már nem felelhet. Éppen ezért nagyon örülünk, hogy a testi feltámadás tagadásával szemben felmerülhető legfontosabb kérdést ő maga veti fel így : „Csak egyetlen nehézség marad még fenn. Ha Jézus felfeszített és Arimathiai József által eltemetett teste nem támadt fel, mi történt vele? Erre a kérdésre nem tudok feleletet adni“ (II. 604—605). Ezzel az őszinte felelettel meg lehetünk elégedve és ebből a felelethől sok mindent megértünk. Megértjük azt is, hogy a harmadik könyvben semmi különös értéket nem találunk.

8. Megértjük, hogy amiben a szerző a véleményét összefoglalja a III. könyv 179. és következő lapjain, annak legnagyobb része negatívum és semmiesetre sem építő. Megállapítható az is, hogy

a keresztyénség alapigazságait tudja. Tanítja, hogy „egyedül Jézus és az ő engesztelő halála által van az örök élet, a mennyei Atyával való megbékélés, a megbocsátás és a kegyelem. Ez a keresztyénség. Ez és semmi más“ (II. 243). De értelme marcangolja, kritikai elméje hányja-veti a kételkedés habjain úgy, hogy biztos révbe jutni nem tud. S nem tudhatnak azok sem, akik könyve nyomán remélik a Krisztushoz való megérkezést.

Ez a munka sem nem szépirodalmi, sem nem tudományos mű. A szerzőnek egész életén tartó kutatása és adathalmazza Jézus életéről egyéni megjegyzésekkel, rendszerezés nélkül. Nincs történelmi egyház, amely ezt a munkát dogmatikai szempontból magáénak fogadhatná el. Azok, akik lelki épülést és hitbeli erősítést vártunk e munkától, megállapíthatjuk, hogy nem találtuk meg, amit reméltünk. De megerősödtünk abban a meggyőződésünkben, hogy az élő Krisztushoz nem emberi életrajzok, hanem csakis az evangéliomok vezetnek el, mert csak az evangéliom Krisztusa az igaz, élő Krisztus.

(Debrecen.)

Dr. Erdős Károly.

II.

Hall Caine: Krisztus élete című könyvéről

(Megjelent a Református Élet 1944 február 12-i számában)

A Krisztusról szóló könyvet mindenki érdeklődéssel veszi kezébe, mert Krisztussal kapcsolatban senki sem közömbös. Az érdeklődésnek lehet oka az, hogy a szerző miképpen dolgozza fel a Krisztusra vonatkozó adatokat, miképpen használja a róla szóló munkák egyes darabjait? Lehet érdeklődni a Krisztusról szóló könyv iránt abból a szempontból is, hogy megerősíti-e az olvasót hitében, ad-e neki indítást a Krisztushoz való szorosabb ragaszkodásra? Érdekelheti úgy is, hogy vajjon a Krisztus életének feldolgozása költőiségében üde-e, a hiányos adatoknak a fantázia által történő összekapcsolása tetszetős-e? Egyáltalán ad-e tartalomban, feldolgozásban, meglátásban valami újat?

Caine Krisztus élete azzal akarja felkelteni az érdeklődést, hogy Krisztus életét az emberiség történelmével kezdi és azt tűzi ki célul, hogy az egész történelmet a bűn, a megbocsátás, a váltás és a kegyelem nézőpontjából tárgyalja. Így oszlik fel a munka három könyvre: az első: „Krisztus előtt“, a második: „Jézus Krisztus“, a harmadik: „Krisztus után“ főcímmel. A három kötet egyenlőtlen nagyságú.

Az első 247 lap, de ebben benne van tíz lapon a három kötet

tartalomjegyzéke is lapszámjelzés nélkül; a második kötet 630 lap, a harmadik csak 192, de ha olyan sűrűn lenne nyomva, mint a két első kötet, akkor ráfért volna legfeljebb 153 lapra s megtakaríthattak volna példányonként több mint két ívet, ami, hozzávéve a kötet végén lévő egyéni jegyzetek számára fentartott két ívet, tetemes anyagkimézés lett volna.

Aki *dogmatikai* érzékkel vagy hajlammal olvassa e munkát, meglepetéssel veszi észre, hogy e szempontból nemcsak fogyatékossgot, hanem igen sok tekintetben kétséget, sőt tagadást talál. A sákramentumok közül a keresztségről még olvasunk valamit, de az úrvacsoráról úgyszólván semmit. Az egyetemes keresztyén hitvallás tételei közül kérdésbe teszi vagy tagadja ezeket: „fogantaték Szentlélektől; születék szűz Máriától; harmadnapon halottai-ból feltámadta; felméne mennyekbe; ül a mindenható Atya Istennek jobbján; hiszem testünknek feltámadását“. Márpedig ezek a tételek a szentírás bizonyosságai alapján jegecesedtek ki és bármelyiknek is hitünkben való meglazulása a lélek megrendülését, a bizonytalanság érzését és ezzel a vallásos élet nem kívánatos ingadozását vonja maga után. A szerzőnem akarja sem fundamentomában, sem tagozataiban megrázogatni az olvasók lelki épületét, minthogy azonban ő kételkedő, kicsinyeskedő, ellentéteket kiélező lélek: magamagának csinál dogmatikát és csak azokat a csodákat hiszi el, amelyeket magának meg tud magyarázni: Krisztusnak csak olyan feltámadását vallja, amelyről ő maga meggyőződéssel meri állítani, hogy az úgy volt és nem másként; csak olyan tanítást fogad el, amely az ő elgondolásának megfelel. Ha ebben a munkában csak azokat a dogmatikai ballépéseket látnók, amelyeket a szerző az egyes (leginkább a római katolikus) felekezetek tanítása ellen elkövetett, akkor ezt egyéni szabadosságának minősíthetnők; de az egyetemes keresztyén igazságok kérdésessé tétele kérdésessé teszi az olyan munka létjogosultságát, amelynek a címe: Krisztus élete.

A *tudomány* nincs kötve a dogmákhoz, a tudomány a szabad vizsgálódás alapján mindent elmondhat és szilárd meggyőződése, kikutatott igazsága szerint köteles is elmondani mindent. Jelen munka írójáról azonban nem mondhatjuk azt, hogy a tudományos anyagot csak megközelítőleg is ismeri és azt rendszeresen dolgozta volna fel. A munkában kevés számmal névszerint megemlített írókon kívül bizonyosan használta sok más tudósnak a könyvét, meg is kísérelte azoknak a véleményét vagy eredményét bedolgozni az egész könyvbe, de ez csak itt-ott látszik meg elszórtan. Maga a munka csak elgondolásában egységes, de kidolgozásában sem nem rendszeres, sem nem áttekinthető. Aligha fogja valaki tudományos igazság vagy tény bizonyítására idézni; de még az evangéliom tanítása ellen felhozott ellenérveket sem ebből a munkából fogják összeszededegetni.

A keresztyénség a világ legnagyobb szellemi megmozdulása amelynek hatása az egész emberiségre kihatott. Viszont az' evan-

géliomok leírásában Krisztus élete olyan szűkszavú, hogy az ember mindenképpen többet akar tudni, mint ami ezekben van. Ezért keletkeztek már az első századok után az apokrif evangéliomok s ezért keresi sok lélek azokat, amik az evangéliom sorai között vannak. Az evangéliomi történetek egybekapcsolását, a Krisztus tanításainak összefűződését segíti elő a képzelet akár az értelem fénylő gondolatszálaival, akár a történetek kiszínezésével. Ha a Krisztus életének *szépirodalmi* feldolgozásait tekintjük, ezek mellett ebből a szempontból ez a munka igen háttérbe szorul. Bár van benne képzelőerő, de aránylag igen kevés benne az olyan részlet, amelyik a fantáziára támaszkodik. És ha ezen a téren elindul, igen gyakran megfélekedzvéen magáról, később éppen az ellentétét mondja előbbi elképzelésének. A figyelmes olvasóra az ilyesmi kínosan hat s jobb szeretné, ha elhagyta volna a képzelet területét, mintsem hogy rajta veszt. Aki könnyed olvasmányul veszi kezébe ezt a munkát, nem fogja végigolvasni.

Akár dogmatikus, akár tudományos, akár szépirodalm. feldolgozású is Krisztus életének komoly megírása, mindenesetre; olyan hatást tesz az olvasóra, amely lelkivilágát építi, erősíti. Lehetséges, hogy ez az erősítés megelőző véleményének átcsoportosítása, újabb rendezése, vagy régi gyermeteg avagy téves véleményének újjáépítése által jó létre, de mindenképen olyan módon történik, hogy az olvasó a munka elolvasása után azzal teszi le a könyvet: a munka után jobb lettem, tisztábban látok, vagy lelkibbnek érzem magam. Caine munkája azonban ezt a hatást nem éri el. E munka elolvasása után az olvasó azt érzi, hogy kételeyei túltengők, kétségei feltámadtak s amit eddig hívő lélekkel vallott vagy hallott, azt ezentúl lelkében megostromolják a választ adni nem tudó mardosó kérdések. Lelkiépüléssel, hitbeli erősödéssel, Krisztushoz való közelebbjutással senki sem teszi le ezt a könyvet, mert ilyes érzést ez a könyv nem tud felkelteni. Megjelenése bizonyossága annak, hogy a külföldi irodalom termékei magyar nyelven még a mai nehéz időkben is napvilágot tudnak látni, de sem tudományos, sem építő, sem szépirodalmi tekintetben nyereséget nem jelent.

(Debrecen.)

Erdős Károly,

Az „Újszövetségi Füzetek“

eddig megjelent számainak tartalma:

1. füzet. *Az újszövetség magyar fordításai a reformáció óta, — Az újszövetség fordításainak alapelvei példákkal. — Ecsedi A., A legnagyobb apostól (könyvismertetés). Ára 50 fillér.*
2. füzet. *Néhány megjegyzés az új Károli-revizzió próbafüzetére. — Alázatosság. — Nyíljanak meg a szemek. Ára 40 fillér.*
3. füzet. *Erdős József, Pál apostol római levele nyolcadik részének értelmezése. — Erdős Károly, Miképpen állhat meg a Máté 23 : 34 verse? — Lic. Dr. Karner K., Máté evangéliuma (könyvismertetés). Ára 50 fillér.*
4. füzet. *Komjáthy Benedek zárójelei és synonymjai. Ára 40 fillér.*
5. füzet. *Erdős József, Pál apostol római levele 9—11. részének értelmezése. Ára 1 pengő.*
6. füzet. *Erdős Károly, Átdolgozás vagy revízió. — Orosz Árpád, A Jelenések könyve 38-as revíziójának bírálata. Ára 80 fillér.*
7. füzet. *Az altí ige az újszövetség Károli- és Káldi-féle fordításában. Ára 40 fillér.*
8. füzet. *Az első teljes magyar nyelvű újtestamentum. — Karner K., Pál apostol levele a Rómabeliekhez (könyvismertetés). Ára 40 fillér.*
9. füzet. *Erdős József, Pál apostol római levele 12. részének értelmezése. Ára 40 fillér.*
10. füzet. *Erdős Károly, Az újszövetség debreceni kiadásai. Név- és tárgymutató az első tíz füzethez. Ára 2 pengő.*
11. füzet. *Erdős Károly, Hall Caine: Krisztus élete című könyvéről I., II. (könyvismertetés). Ára 1 pengő.*

Az első tíz füzet ára egyszerre rendelve 5-50 P.

A kiadásért felelős: Dr. Erdős Károly.

1944—1989. Városi nyomda, Debrecen. (F.: Kun István.)

